

Pál-Antal Sándor

A mester és kútja

Az előzmények

Bodor Péter leghíresebb műve az utókor által Bodor-kútként emlegetett piaci szökőkút. Hírnevét nem is annyira a kútnak, hanem a kútra szerelt és vízajtással működésbe hozott zeneszerkezetnek, valamint a kút tetején lévő, a nap múlását követve körbe forgó Apolló-szobornak köszönhetette. Az őt méltató írások zöme és a róla szóló mondák is a kútról, valamint annak zenéjéről szólnak. A zenéje ragadta meg leginkább az ide látogató idegenek figyelmét, és emiatt vitték idegenbe hírét az innen nyugatra látogatók is.

Mielőtt a tulajdonképpeni Bodor-kúttal foglalkoznánk, szükségesnek tartjuk vázolni keletkezésének előzményeit is, hiszen a mester újat alkotott, de egy szerényebb, két évtizeddel korábbi helyére, Főtér felső felében lévő piac közepén álló városháza elé.¹

Egy víztárolóval egybekötött piaci szökőkút építéséről Nemes Pál, interimális (időközi) marosvásárhelyi bíró javaslatára 1800. március 15-én dönt a városi tanács, amikor a város vízellátásának a kérdését tárgyalják. Ekkor az előjáró szóvá teszi a közutak rossz állapotát, és kéri a nyilvános kutak összeírását, az elromlottak kijavítását és a beomlottak kinyitását. Az előterjesztésre a tanács, a meglévő kutak rendbetétele mellett, elhatározza a később híressé vált piaci szökőkút elődjének a létesítését is, amelyet tűzoltási megfontolásból víztartállyal is ellátnak. A határozat így szól: „hogy a város a gyúladásokra, tűzre nézve bátorságos legyen, ide a Piacra egy szökőkút csináltassék, melyet, minthogy most itten a városon vagyon egy olyan ember, aki azon kút csinálásához igen jól ért, Bécsbe tanulván fundamentaliter azon mesterséget.”²

A kútépítés felügyelőjének és irányítójának Nemes György tanácsost, későbbi főbíró tették. Ő járt Kolozsváron a szükséges faragott kövek beszerzéséért, és ő volt az aki – a kúthoz levezethető források mellett lakóként – kezdeményezte a szökőkút vízellátásának facsövek segítségével való megoldását, és felügyelte is az ezzel kapcsolatos munkákat.³

A városháza előtti térre kőből épített, piramis alakú szökőkút kivitelezője a székesi származású Illyés László „hidraulikus”, aki Bécsben tanulta mesterségét. Az ő tervei és irányítása alatt még abban az évben felépült Marosvásárhely első szökőkútja. A vizet a főtér

¹A kút építésének történetét és művészettörténeti szempontból való vizsgálatát részletesebben lásd: ORBÁN János 2011, 286 – 294.

²MmNL, Mvhely város lt, Képviselő testületi jegyzőkönyvek, 3. sz., 10.

³BOROSNYAI LUKÁCS János 2010, 162, 166–167.

fölött mintegy 15 méterrel magasabban fekvő vár melletti forrásokból gyűjtötték egy kútba, és onnan vezették cserefa csöveken a mintegy 230–240 méter távolságra fekvő szökőkúthoz.⁴ A munkálatok és a felhasznált anyag 743 magyar forintba és 44 dénárba került. A nagyobb kiadásokat a következőkre fordították: a kőfaragónak 100 forintot, a kút árkának ásásán és kirakásán dolgozó kőműveseknek és napszámosoknak 115-öt, a szökőkút és a felső kút kirakására vásárolt 24.700 tégláért, valamint 3 öl és egy szekérnyi kőért 181 forintot, 56 véka oltatlan mészből 20 forintot, a csatornák körüli vasmunkákért 53 forintot, a szökőkút csatornáinak összeillesztésére és végei megkarikázására 82 forintot, a hidraulikus fizetésébe 144 forintot. A szükséges faragott köveket Kolozsvárról hozatták.⁵

Megjegyezzük, hogy ugyancsak a 19. század elején, valószínűleg mindjárt a piaci szökőkút építése után, még egy szökőkút épült. Ez a Szentgyörgy utcában, a mai Posta utca és Forradalom utca találkozásánál található téren állt, ahová a víz a vár észak-nyugati oldalából folyt, és 1820–21-ben ennek a javításán is dolgozott Bodor. De ez a szökőkút nem vált híressé, még ha a Bodor-kúttal hasonló sorsban osztozott is. Ezt a 19. század eleji vízművesítés áldozata lett. De a Bodor-kúttal ellentétben az utókor hamar feledkezett róla. A Szentgyörgy utcai kút részletesebb történetét lásd: ORBÁN János 2011, 294 – 300.

A piaci szökőkút leírását Borosnyai Lukács János versbe szedett várostörténeti krónikája ismerteti. Idézzük sorait:

„Kezdetben itt csak egy oszlop állott,
Kolozsvárt négyszegre, amely faragtatott.
Nem kívántunk akkor mesterségesebbet,
Pótolni kívánván csak szükségesebbet.
Azon pyramisnak oldalán jöhetett
Csorgón annyi vizünk, mennyi csak kellett.
Egy nagy körben a víz azután gyűjtetett,
Faragott kövekkel hogy körülvéttetett.
Még magas jegenyefák is plántáltattak;
De, hogy árnyékosak voltak, kivágattak.”⁶

Tehát, eredetileg a kút négyszögű faragott kőből rakott piramis alakú volt. A tűzoltásra szánt vizet a kút körüli részre kövekből kirakott tartályba gyűjtötték. Mivel a kőtartály

⁴ A gyűjtőkút Fötérről a vár déli oldalánál felvezető út jobb oldalán ma is álló kereszt mellett volt.

⁵ MmNL, Mvhely város lt, Allodiális számadások, 27/1800. sz.

⁶ BOROSNYAI LUKÁCS János 2010, 162, 166–167.

összeállításánál az ácsmunkáért is fizettek 6 forint 30 krajcárt, feltételezzük, hogy arra deszka vagy gerenda tetőt helyeztek. Ez a „kőtartály” romolhatott el már 1807-ben, majd 1819-ben is, ami miatt a tűzoltásra tartalékolt víz elfolyt.

A piaci szökőkút újjáépítése

A piaci szökőkút körüli teret 1818 végén flaszterezték, a következő év júliusában pedig az elromlott víztartó kőtartályt Bodorral megvizsgáltatták. Ekkor születhetett az a gondolat, valószínűleg a mester javaslatára, hogy azt nem javítani kell, hanem helyébe újat, szebbet, a város díszére való mutatósabbat és jobban kihasználhatót állítani. Mivel 1820 nyarára a kút siralmas állapotba került, a tanácsnak lépnie kellett, annál is inkább, mivel az a környék vízellátását egyedüli vízforrásként biztosította. Végül a tanács az esküdtek testületével közösen döntött az akkori városháza előtt álló piaci szökőkút teljes felújításáról. A modernizálás tervének elkészítésére a helyi fogházban raboskodó Bodor Péterhez fordultak, aki mindjárt letartóztatása után felajánlotta szolgálatait a városnak. A felkérésre a mester, szinte azonnal benyújtotta a felújítási tervet, ami arra enged következtetni, hogy nem hivatalos megbeszélés alapján már azt megelőzően kidolgozott volt. Az 1820. július 25-én benyújtott „planumot” a tanács ellenvetés nélkül elfogadta.⁷

Bodor a rábízott feladatok elvégzésére megfelelő körülményeket igényelt, amelyeket a tanács a lehetőségekhez mérten teljesített is. Így világosabb és csendesebb szobát biztosítottak számára, a felsebesedett lábáról több alkalommal is levetették a láncokat, és a téli időszakban ellátták gyertyával, hogy az esti órákban is dolgozhasson. A zenélő szerkezet elkészítéséhez segítségül – a munkálatok elején, 1820. szeptember 4-étől – a két órás rabtársát – Pál Sámuel és Lakatos Sámuel – is rendelkezésére bocsátották.⁸ A famunkák elvégzésére 1821. február 6-án egy asztalos-legényt rendeltek mellé.⁹

A terveket Bodor a fogházban készítette, és a részletes rajzokon a kút építése közben dolgozott. Sajnos, a tervek megsemmisültek. A levéltári adatok csak arról tájékoztatnak, hogy azokat a város levéltárába helyezték. Az eltűnés körülményei ismeretlenek. Már a Margit-szigeti hasonmás felállításának a dokumentálása érdekében végzett kutatások eredménytelenül végződtek. Ezért ahhoz is csak egy korabeli rajzot, a Mikolai Tóth István által 1821-ben készítettet tudták használni. Ez a rajz elég hűen ábrázolja az akkor építés alatt álló kutat, de

⁷MmNL, Mvhely város lt, Tanácsi jegyzőkönyvek, 56/1820. sz., 203.

⁸ Uo. 208–209.

⁹ Uo. 57/1821. sz., 62–63.

annak a Bodor által készített tervekkel való egyezését és az eltéréseket megállapítani nem lehet. Pedig a sok hasonlóság mellett eltérés is kimutatható, hiszen a Mikolai rajzán látható kút tetején lévő szobor nem egyezik sem a levéltári adatokkal, sem a kortársak feljegyzéseivel. A levéltári források az Apolló kifaragtatásáról szólnak,¹⁰ és a kút eredeti alakjában látó kortársak is Apolló szobráról beszélnek, a Mikolai rajzon pedig kezében egy háromágú szigonyt tartó Neptun látható. De egyéb eltérés is lehetett a két rajz között.

Az 1800-ban épült kút teljes felújításának és alapjaiból történő újjáépítésének részletrajzai bizonyosan az általános terv elfogadása után készültek, hiszen a mester csak egy év múlva, 1821. augusztus 4-én értesítette a tanácsot, hogy a kút rakásához hozzáfoghatnak.¹¹ Az építési munka-folyamat megszervezését és irányítását is Bodor végezte. A felügyeletet egy tanácsosra bízták, többnyire Zöld Ádámmra. És amikor szükségesnek látták, főként a munkálatok felgyorsítása érdekében, ezt több tanácsos között elosztották. Ez történt az 1822 augusztusában, amikor az asztalos munkák főinspektora Peielle Vencel volt főbíró, az ács és lakatos munkáké Zöld Ádám, az Apolló kifaragtatásáé Bányai Dániel és a zenegép befejeztetéséé Dobai János lett.¹²

A szükséges anyag előteremtése, illetve beszerzése és a munkaerő biztosítása a városgazda feladata volt. A munkálatok kezdetekor, 1820. szeptember 4-én mozgósították az ács, asztalos, lakatos, kovács és kőműves céheket. Utasították őket, hogy egy-egy napot a „városdolgának” hívott közmunkában a kútnál tevékenykedjenek, az egy napot meghaladó munkáért pedig munkadíjat ígértek. A szántó céhbeliék száz szekér kék palát kellett a kúthoz szállítsanak. Ekkor határoztak a szükséges fának a város erdejéből történő beszerzéséről is.¹³

A kút újjáépítéséhez szükséges faanyagot (gerendát, oszlopfát, deszkát, lécet, vízvezető csövet) a város erdejéből, a téglát a városi cserép- és téglacsűrűből, és a meszet a város mészégetőjéből biztosították. A faragott köveket 1821 októberében Kolozsvárról hozatták a város bárdosi jobbágyaival, az ónt a helybeli óngyártó Kiovini Jákobtól (Jacobo Chiovini), a vasat Görög József vasárustól vásárolták.

Nehezebb volt a vörösréz beszerzése. A kupola rézzel való befödését Bodor javasolta, amit a tanács fenntartás nélkül elfogadott, pedig a legnagyobb kiadást ez igényelte. A rézért előbb Görög József kereskedőhöz fordultak, de mivel az csak vasat árult, Szászrégenben próbálkoztak. A szászrégeni útra, 1821. szeptember 12-én, Bodort is elvitték, de ott sem rezt,

¹⁰ Uo. 349.

¹¹ Uo. 368–369.

¹² Uo. 58/1822. sz., 349.

¹³ Uo. 56/1820. sz., 208–209.

sem rézműves mestert nem találtak.¹⁴ Két hét múlva, szeptember 26-án, a kolozsvári főbíróhoz fordultak. Megkérték, hogy érdeklődjön olyan rézművesek felől, akik elvállalnák a kupola fedését és a rezet is biztosítanák. Pataki Mihály kolozsvári főbíró ajánlott is két megfelelő kolozsvári rézművest, Binder Györgyöt és Mórítz Andrást. A kolozsváriak a kupolát 1821 decemberében, illetve a következő év január elején az általuk hozott vörösrézrel befödtek. Az eredetileg két és fél mázsányira¹⁵ becsült réz helyett a kupola fedésére elhasználtak mintegy négy mázsányit. A kupola befödése – a réz és a munkadíj – a városnak 929 rénes forint és 30 krajcárjába került.¹⁶

A költségek fedezésére 1820. november 24-én réz- vas- és egyéb fémhulladék gyűjtő akciót indítottak. Ugyanakkor pénzbeli adakozásra is felszólították a város polgárait, és elsősorban a kereskedőkre számítottak.¹⁷ A kezdeményezés eredményesnek bizonyult, hiszen 1822. január 11-ére 728 rénes forint 26 krajcárt gyűjtöttek.¹⁸ A begyűlt összeg jórészt azonban nem rézvásárlásra, hanem a zenegép költségeire fordították, legalábbis erre hivatkoznak egy utólagos költségelszámolás során.¹⁹

Az asztalos munkát Kálki György, Mátyus István és Hildebrand János asztalosmesterek, a lakatosmunkát Dreszler Károly lakatos, a fémmunkákat Benes Márton puskaműves, a kőműves munkát Schafner Ignác, a kupolafedélen kívüli rézmunkát Müller József és az ónmegmunkálást Kiovini Jákob óngyártó végezték.²⁰ A munkák minőségét Bodor ellenőrizte, és a munkadíjak kifizetését a tanács csak azután engedélyezte, miután ő azokat írásbeli véleményezésével ellátta.

A kút építésére vonatkozó egységes költségvetés, illetve elszámolás nem készült. A bevételekről és kiadásokról szóló évi beszámolóiban a városgazda tételesen felsorolta a piaci szökőkútra vonatkozó anyagi és pénzbeli kiadásokat is. Ezeknek az adatoknak az alapján összeállított kiadások lajstroma az alábbi:

¹⁴ Uo. 57/1821. sz., 411–412.

¹⁵ Egy mázsa 56 kg volt.

¹⁶ MmNL, Mvhely város lt, Tanácsi jegyzőkönyvek, 58/1822. sz., 459, 506, 535, 573.

¹⁷ Uo. 56/1820. sz., 374–375.

¹⁸ Uo. 58/1822. sz., 52.

¹⁹ Ua. Acta Allodialia, 1177/1823. sz., 4.

²⁰ A kút építésénél közreműködő mesterek munkáját Orbán János művészet-történész a közelmúltban ekként értékelte: „A zenélő szerkezeten Bodor együtt dolgozott cinkostársával, Pál Sámuel órással, de az ekkoriban épp a városban tartózkodó Benes Márton aradi puskaművessel is, akit Bécshez kötődő rézmetszői tanulmányai okán többnek kell tartanunk közönséges fegyverkovácsnál. Müller József gyöngyösi származású rézműves szintén hosszan dolgozott Bodor mellett, akárcsak Giacomo Chiovini olasz öntő. Az asztalosmunkák zömét a dániai Elmsthornból a városba tévedt kiváló asztalos Kálki György végezte, a *tempietto* fedelétől az oszlopok jón fejezeteinek faragásáig, a neogótikus vaskorlát Dressler Károly lakatos munkája, de sorolhatnánk a helyi kőműves- és ácscéh közreműködését is.” Lásd: ORBÁN János 2015, 57.

A piaci szökőkút építésére felhasznált anyagokra és költségekre vonatkozó városi számvevői adatok²¹

Év	Anyag és munka megnevezése	Darabszám	Pénzköltség	
			rénes forint	krajcár
1819/1820. adóévben ²²	Oszlopnak való cserefa	6		
	Cserefák	150		
	Fakivágás és ácsmunka		157	40
1820/1821. adóévben	Oltatlan mész a kútnak és a vár mellett való lehozott kanálishoz	572 véka		
	Tégla ugyanoda	34050		
	Gerenda	15		
	Harangöntőknek		38	
	Párkányozásra		12	
	Kőpárkány készítésre		50	
	Rézbeszerzésért szászrégeni útra		4	
	16 szál hársfa deszkáért		32	
	Kőfaragói munkáért		90	
	Asztalos munkáért Hildebrand Jánosnak		340	
	Asztalos munkáért Mátyus Istvánnak		106	52
	Asztalos munkáért Kálki Györgynek		60	
	Kőműves munkáért Schafner Ignácnak		44	20
	Ácsmunkákra		129	20
	Kolozsvárról kőhozásért		11	30
1821/1822. adóévre	Tégla a szökőkút kádja reparációjára, a cövektartó reparációjára	3762		
	Szeg ²³	2000		
	Óngyártó Kiov[in]i Jákobnak		162	54

²¹ MmNL, Mvhely város lt, Allodiális számadások, 255–255. sz.

²² Az adóév november 1-jén kezdődött és a következő év október 31-ével végződött.

²³ A szegeken kívül más vasmunkákat is végeztek a kútnál, de mivel Polgár László kovács munkájáról az elszámolás összesítő, nem lehetett pontosan megállapítani, mennyi esett abból a szökőkútra, és mennyi az új hídra. Az általa feldogozott vas mennyisége összesen a híd építését tárgyaló rész táblázatában található.

	Kolozsvári Mórítz András rézművesnek rézért és munkáért		929	30
	Girtler Müller Józsefnek		40	
	Kálki Györgynek a rézfedél alá gömbölyű deszkafedél készítésért		215	
	Cserefából végzett munkákért		97	
	Asztalos munkáért		212	
	Kőműves munkáért		119	35
	A kút körüli vasrostélyért		110	
Összesen			3001	39

A kút építése 1822 végére lényegében befejeződött. 1823 elejére csak apróbb eligazítani valók maradtak. 1823 januárjában a vár melletti vezetékek elromlott „lutsfáit” kellett újjal helyettesítsék, az ötvös céh által rézből kivágott sugaras napot bearanyozzák, februárban pedig egy éjszakai megvilágításra szolgáló mécsest felszereljenek. Időközben javítani valók is akadtak. 1822. június 19-én kénytelen a tanács a megrepedezett kút falát Bodor irányítása alatt kijavíttatni, augusztus 21-én pedig a kút körül felrakott vaskerítést leszedetni és úgy visszarakatni, hogy az egy tűzvész esetén ne akadályozza a vízpuskák gyors megtöltését.²⁴

A vizet a vár melletti és az attól délebbre eső domboldalról vezették a kúthoz cserefa csövekben. A csövezeteket már az első kút építésekor lefektették. Ez alkalommal ezt is felújították és kibővítették. A forrásokból származó vizet most nem egy, hanem két gyűjtőkútba vezették. Az alsó gyűjtőkút a vár déli oldalánál lévő kereszt mellett volt, és onnan folyt a víz a szökőkútba, a felső mintegy száz méterrel fennebb lehetett. Míg az előző szökőkút és a gyűjtőkút építéséhez 24700 téglát és 56 véka oltatlan meszet használtak, a felújításhoz 34050 téglát és 572 véka oltatlan meszet.

A kút alakját, felépítését, összetevőit illetően – amint már fennebb említettük – sajnos, az eredeti tervek vagy leírások hiányoznak. A kút alakjáról a kortárs Benkő Károly és Orbán Balázs is tájékoztat. Benkő leírása korábbi (1862), ezért előbb őt idézzük: „Kerekded forma külalakú, alól fatalpokon rakva lándzsák, közepin törpe rácsozat vasból, kúpja, vagyis fedele veres rézlemezzel, hat azokat tartó faoszlopokra fektetve áll, még épen régi modorában azon különbséggel, hogy az Apolló csinos szobra helyiben, mely oly szépen ékesíté, buta pléhgomb tétetett, fedelében alkalmazott gép nem zenél többé, még készítője Bodor Péter életében a

²⁴ MmNL, Mvhely város lt, Tanácsi jegyzőkönyvek, 58/1822. sz., 279, 335.

hozzátartozott sípok stb. leszedettek. A kút vize nagyon jó, s nagyobb része a városnak használja, mellette van ügyesen cserefákból kifaragva, ajtókkal ellátva két víztartó, egyik délre, más nyugatra, a kettőben elfér kétezer veder víz,²⁵ melyek igen célszerűen mindég telvék a tűzvész alkalmakori oltásra.”²⁶

Orbán Balázs a kútról ekként összegez: „A piacz közepén van a híres Bodorkút örökösen csergedező négy vízsugarával. (Melynek vize a vár déli oldala melletti gazdag forrásokból van ide vezetve: Vásárhelynek ez ad legjobb ivóvizet.) A kút felső része oszlopos nyílt csarnok, hol a hét bizonyos napjaiban zenélnek a város barna művészei. Régen ezek működésére nem volt szükség; mert a kútfedélzetbe egy a víz által mozgásba hozott oly gépezet volt elhelyezve, mely a nap bizonyos szakaiban önmagától zenélt.”²⁷

Páll Andor utószámításai alapján, a kút méretei: magassága 12 méter, alapzatának magassága 3,30 méter és átmérője 10,61 méter. Vagyis egy impozáns építmény, amelyet jól szemlélnek a róla készült rajzok, fényképek és képeslapok is.

In Pál-Antal Sándor: *Mesterségem címere: Bodor Péter egy zseniális székely elme.* Mentor Könyvek, 2015. 58–66.

²⁵ A tűzoltási megfontolásokból készített víztartály befogadó képességről a korabeli iratokban eltérő adatok találhatók. A legtöbb esetben 2000 vedernyt emlegettek, de egy a felsőbb hatósághoz intézett magyarázkodó jelentésben 3000-et írtak. Elfogadhatóbbnak tartjuk az előbbit, ami vedrit 10,9 literrel számítva, a tartályban 21.800 liter vizet tárolhattak.

²⁶ BENKŐ Károly 1862, 33.

²⁷ ORBÁN Balázs 1870, 151.